

İDRİS İMÂDÜDDİN

(إدريس عماد الدين)

İdrîs b. el-Hasen b. Abdillâh el-Kureşî
(ö. 872/1468)Tayyibî-İsmâîlî dâisi
ve tarihçi.

794 (1392) yılında Yemen’de, Harâz dağlarının zirvesindeki İsmâîlîler’e ait Şîbâm Kalesi’nde doğdu. Burada İsmâîlî kültür çevresi içinde yetişti. 832’de (1429) amcası Ali b. Abdullah’a halef olarak on dokuzuncu “dâî-i mutlak” unvanını aldı ve vefatına kadar kırk yıl süreyle Yemen Tayyibî-İsmâîlîler’in liderliğini yaptı. Gâib imam Tayyib b. Âmir-Biahkâmîllâh adına hareket ettiğine inanılan ve cemaat üzerinde en yüksek otoriteyi temsil eden dâî-i mutlak sıfatı ile Yemen’de büyük bir mücadele yürüten İdrîs İmâdüddin, Resûlî Hükûmdarı Zâhir’in de yardımıyla Zeydîler’in hâkim olduğu pek çok kaleyi zaptetti. 858’de (1454) Resûlîler’in elinde bulunan Aden ve Zebîd’i işgal ederek Güney Yemen’in hâkimi olan Tâhirîler’den Ali ve Âmir’in dostluklarını kazanan İdrîs, bu bölgelerde ele geçirdiği yerleri muhafaza etmeyi başardı. Bunun dışında Hindistan’a yöneldi. Hindistan’da Tayyibî-İsmâîliyye’nin gelişmesi için propaganda merkezleri kurdu. Mezhep, özellikle Gucerât’ta onun faaliyetleri sonucunda büyük bir gelişme gösterdi. İdrîs, 19 Zilkade 872’de (10 Haziran 1468) merkez edindiği Şîbâm’da vefat etti. Onun ölümünden sonra dâî-i mutlak makamına sırası ile oğulları Hasan ve Hüseyin ile torunları Ali ve Muhammed geçti.

Eserleri. 1. *‘Uyûnû’l-aḥbâr ve fûnû-nû’l-âşâr*. Resûl-i Ekrem’in sıretiyle Hz. Ali’den itibaren İsmâîliyye imamlarının biyografilerini, İsmâîliyye davetinin başlangıcından Tayyibî-İsmâîlîler’in yirmi birinci imam kabul ettikleri Ebû’l-Kâsım et-Tayyib’in gaybeti ve Müsta’fîler’in Yemen’de ortaya çıkışına kadar olan dönemini anlatan yedi ciltlik bir eserdir. Eserin cilt sayısı İsmâîlîler’ce mukaddes kabul edilen yedi rakamı arasındaki paralellik dikkati çekmektedir. Büyük bir kısmı günümüze kadar gelemeyen erken Fâtımî devri müelliflerinin eserlerinden nakiller ihtiva eden *‘Uyûnû’l-aḥbâr*, İsmâîlî daveti ve Fâtımî Devleti tarihi hakkında önemli bir kaynak olarak kabul edilmektedir. Eserin IV, V ve VI. ciltleri Mustafa Gâlib tarafından yayımlanmış (Beyrut 1973-1978), V. ile VI. cildin bir kısmı Mustafa Gâlib’in neşrini eleştiren Mu-

hammed el-Ya’lâvî tarafından *Târîḥu’l-ḥulefâ’i’l-Fâtımiyyîn bi’l-Mağrib* adıyla tekrar neşredilmiştir (Beyrut 1985). Ferhât ed-Deşrâvî de V. ciltten seçtiği bölümleri *Târîḥu’l-devleti’l-Fâtımiyye bi’l-Mağrib* adı altında yayımlamıştır (Tunus 1979). 2. *Zehrû’l-me’ânî*. Allah’ın varlığı, birliği, isimleri, sıfatların nefyi, yaratma, levh, heyûlâ, sûret, maden, nebat ve canlılar, Hz. Âdem’den itibaren peygamberlerin ve özellikle Resûl-i Ekrem’in makamı, onun vasîsi ve halifesi olarak Hz. Ali, Fâtıma, Hasan ve Hüseyin, imâmetin Hüseyin nesline aidiyeti, imam ve imâmet kavramı gibi konuları ele alan eser İsmâîliyye kelâm ve felsefesinin en önemli kaynaklarındandır. Eserin başlıca kaynakları İhvân-ı Safâ risâleleriyle Ebû Hâtim er-Râzî, Ahmed b. Hamdân, Ebû Ya’kûb es-Sicistânî, Hamîdüddin el-Kirmânî ve Yemenli dâiler İbrâhim b. Hüseyin Hâmidî ile Ali b. Muhammed el-Velîd gibi bâtinî-İsmâîlî kelâmcıların kitaplarıdır. Kitabın on yedinci bölümünün bir kısmının metni ve İngilizce tercümesi Wiladimir Ivanow (*The Rise of Fatimids*, s. 47-80 [metin], s. 232-274 [tercümesi]), tamamı ise Mustafa Gâlib (Beyrut 1991) tarafından neşredilmiştir. 3. *Nûzhetü’l-efkâr fi men kâ-me bi’l-Yemen mine’l-mülûki’l-kibâr ve’d-du’âtî’l-aḥyâr*. Yemen’in, Suleyhîler’in yıkıldığı 492’den (1099) 853 (1449) yılına kadarki dönemini anlatan eser, Yemen İsmâîlî davetine dair en önemli kaynak olarak kabul edilir (*Târîḥu’l-ḥulefâ’i’l-Fâtımiyyîn*, neşredenin girişi, s. 16). Hindistan’daki Tayyibî davetine dair bilgilere de yer verilen eserin bir nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi’nde bulunmaktadır (AY, nr. 3521). 4. *Ravzatü’l-aḥbâr fi havâdisi’l-Yemeni’l-kibâr*. Bir önceki eserin devamı mahiyetinde olup 853-870 (1449-1465) yılları arasındaki olayları ihtiva etmektedir. 5. *Dîvânü Seyyidinâ İdrîs b. el-Hasan*. Hz. Peygamber ile Hz. Ali ve diğer İsmâîlî imamlar, babası, amcazadesi Esedüddin ve çağdaş dâiler için yazdığı methiyelerden meydana gelir.

Müellifin diğer eserleri de şunlardır: *Żiyâ’ü’l-beşâ’ir ve zübdetü’s-serâ’ir*, *Risâletü izâhi’l-i’lâm fi kemâli ‘idde-ti’s-şıyâm*, *Risâletü müdhıqati’l-büh-tân ve müdhıqati’l-hak fi şavmi şehri ramazân*, *er-Risâletü’l-mevsûme bi-mûdhıqati’l-telbîs ve dâhidati’l-tedlîs fi’r-reddi ‘alâ ba’zı’l-mu’aṭṭılîn*, *Risâletü ‘aşmeti nüfûsi’l-mühtedîn*, *Risâletü’l-beyân limâ vecbe fi te’vîli şehri receb*, *Risâletü hidâyeti’l-tâlibîn ve ikâ-*

meti’l-ḥucceti ve izâhi’l-hakḳı’l-mübîn fi cevâbi’l-mâriḳin min ehli’l-Hind, *Risâletü ziyâ’i’l-ebşâr ve cilâ’i’l-efkâr*, *Te’vîlü emşâli’l-Kur’ân* (bu eserlerin bulunduğu kütüphaneler ve muhtevaları hakkında bk. Poonawala, *Biobibliography*, s. 169-175).

BİBLİYOGRAFYA :

İdrîs İmâdüddin, *‘Uyûnû’l-aḥbâr* (nşr. Mustafa Gâlib), Beyrut 1975, neşredenin girişi, IV, 5-19; a.mlf., a.e.: *Târîḥu’l-ḥulefâ’i’l-Fâtımiyyîn bi’l-Mağrib: el-Kısmü’l-ḥaş min kitâbi ‘Uyûnû’l-aḥbâr* (nşr. Muhammed el-Ya’lâvî), Beyrut 1985, neşredenin girişi, s. 5-19; a.mlf., *Târîḥu’l-devleti’l-Fâtımiyye bi’l-Mağrib* (nşr. Ferhat ed-Deşrâvî), Tunus 1979, neşredenin girişi, s. 5-17; a.mlf., *Zehrû’l-me’ânî* (nşr. Mustafa Gâlib), Beyrut 1991, neşredenin girişi, s. 5-9; İsmâil b. Abdürresûl el-Üceynî, *Fehresetü’l-kütüb ve’r-resâ’il* (nşr. Ali Nakî Münzevî), Tahran 1344 hş./1966, s. 34, 44, 73-77, 85, 97, 103, 116, 150-151, 239-242, 275-277; W. Ivanow, *A Guide to Ismaili Literature*, London 1933, s. 62-65; a.mlf., *Ismaili Literature*, Tahran 1963, s. 77-82; a.mlf., *Ismaili Tradition Concerning the Rise of the Fatimids*, Calcutta 1942, s. 47-80, 232-274; Zirikî, *el-A’lâm*, II, 279; Kehhâle, *Mu’cemû’l-mü’ellifîn*, II, 216; Eymen Fuâd Seyyid, *Meşâdiru târihi’l-Yemen fi’l-âsri’l-İslâmî*, Kahire 1974, s. 180-183; I. K. Poonawala, *Biobibliography of Ismâ’ili Literature* (ed. T. Joseph), California 1977, s. 169-175; a.mlf., “İdrîs b. el-Hasan”, *El² Suppl.* (İng.), s. 407; Ramazan Şeşen, *Nevâdirü’l-maḥtûṭâtî’l-Arabiyye*, Beyrut 1400/1980, II, 247; F. Daftary, *The Ismâ’ilis: Their History and Doctrines*, Cambridge 1990, s. 92, 227, 258-259, 290-291, 306; Mes’ûd Habîbî Mezâhirî, “İdrîs b. Hasan”, *DMBİ*, VII, 339-341.

OSMAN ÇETİN

İDRİS-i MUHTEFÎ

(إدريس مختفي)

(ö. 1024/1615)

Melâmî-Hamzavî kutbu.

Bugün Yunanistan sınırları içinde bulunan Tırhala’da doğdu. Kaynaklarda doğum tarihi hakkında bir kayıt bulunmamaktadır; ancak seksen üç yaşında öldüğü bilindiğine göre (Sarı Abdullah Efendi, s. 260) 941 (1534) yılında doğmuş olmalıdır. Nev’îzâde Atâî adını Ali İdris olarak kaydeder. Fakir bir ailenin çocuğu olduğundan Vezîriâzam Rüstem Paşa’nın terzisi olan amcası onu himayesine alarak terzilik mesleğini öğretti. 955’te (1548) Nahcivan seferine giderken, Ankara civarındaki Kutluhan köyünde ikamet eden Bayramî-Melâmî kutbu Hüsâmeddin Ankaravî’yi ziyaret ettikleri sırada müridliğe kabul edildi. Hüsâmeddin Ankaravî, terzilik mesleğinden dolayı İdrîs peygamber-

İDRİS-i MUHTEFİ

ri telmihen ona İdris lakabını verdi. Daha sonra İstanbul'a giderek başlangıçta bir süre ticaretle uğraştığını, bu amaçla Rumeli şehirlerine gidip geldiğini, birkaç kere hacca gittiğini, çok zengin olduğunu, altmış sene irşad faaliyetinde bulunduğunu kaydeden Nev'îzâde Atâî, devrin tanınmış şeyhlerinden Abdülmecid Sivâsî ile Tercüman Şeyhi Ömer Efendi'nin vazalarında uzun süre onu mühlid ve zındık olmakla suçladıklarını, bu suçlamaların bütün şehre yayıldığını, bunun üzerine yakalanıp "hakkından gelinmesi" için ferman çıktığını, ancak uzun süre aranmasına rağmen izinin bulunamadığını söyler (Zeyl-i Şekâik, s. 603-604). Bu bilgiler Atâî'den naklen Kâtib Çelebi'nin Fezleke'sinde (II, 373-374), ayrıca Sergüzeşt ve Risâle-i Melâmiyye-i Şüttâriyye gibi eserlerde de tekrarlanmaktadır.

Bayramî Melâmilîğine mensup olan İdris-i Muhtefî, benzer iddialar öne sürülerek Ebûsûud Efendi'nin fetvasıyla idam edilen Hamza Bâlî ile aynı mürşide mensuptur. Tarikat silsilesi Hüsâmeddin Ankaravî, Pîr Ali Aksarâyî, Bünyâmin Ayâşî, Ömer Sikkînî vasıtasıyla Hacı Bayrâm-ı Velî'ye ulaşır. Diğer tarikatlar gibi tekke ve tarikata has şekîl unsurları kabul etmeyen Bayramî Melâmleri, devletin Sünnî ideolojisine aykırı görüşleri sebebiyle Osmanlı merkezî yönetimi tarafından sürekli takibat altında tutulmuşlardır. Hamza Bâlî'nin idamıyla (980/1572-73) sonuçlanan olayları yaşayan İdris-i Muhtefî'nin bu dönemdeki ve Hasan Kabâdûz (ö. 1010/1601) devrindeki hayatı hakkında bilgi bulunmamaktadır. Ticaretle meşgul olmasının bu dönemlerde kendisini gizlemeyi kolaylaştırdığı söylenebilir. O, kutbiyyet makamına geçtikten sonra kendisini ve mensuplarını devletin takibatından kurtarmak için faaliyetlerini son derece gizli olarak sürdürmesi sebebiyle "Muhtefî" lakabıyla tanınmış, hakkında zındık ve mühlid olduğu şeklinde söylentilerin çıkmasında bu gizliliğin de etkisi olmuştur. Atâî onun komşuları tarafından Hacı Ali Bey diye tanındığını, kendisine büyük saygı gösterildiğini belirttikten sonra bir komşusunun ona İdris adlı bir zındık ve mühlidin binlerce müslümanı sapıklığa düşürdüğünü, bu fitnenin nasıl önleneceğini sorduğunu, kendisinin de komşusuna bu zındığı görüp görmediğini, zındıklığını itiraf edip etmediğini sorduğunu, "hayır" cevabını alınca, "O İdris benim, beni nasıl bilirsiniz?" dediğini, bunun üzerine komşusunun özür dileyerek kendisine intisap ettiğini anlatır. Mensupları dı-

şında kim olduğu bilinmeden ölümüne kadar irşad faaliyetini sürdüren İdris-i Muhtefî 1024 Rebûlevvelinde (Nisan 1615) vefat etti. Kabri Kasımpaşa'da Kulsuz Mezarlığı'ndadır.

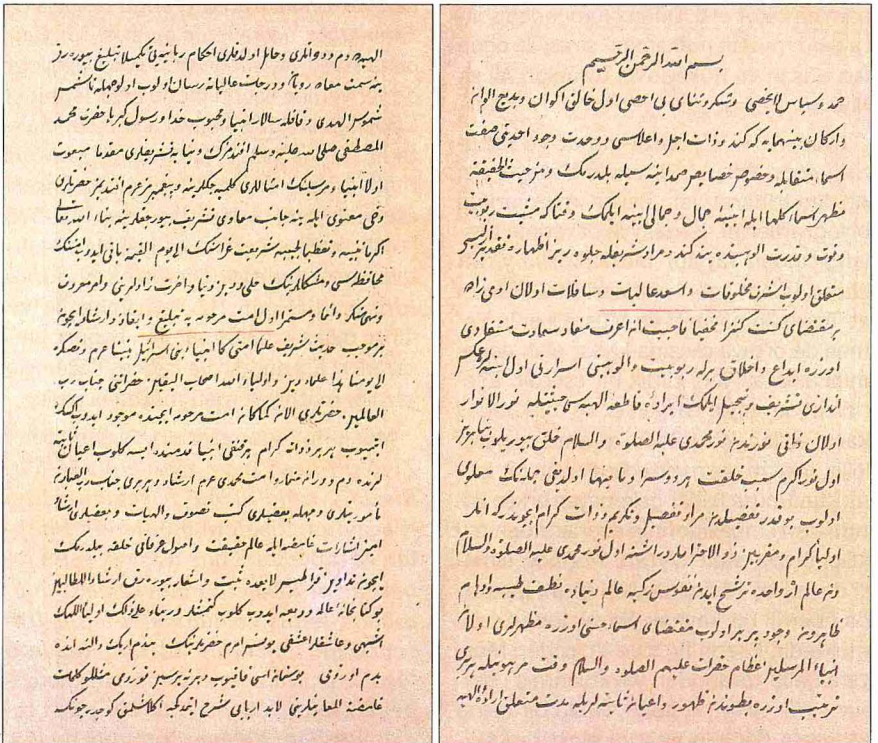
Atâî'nin, kassâm kâtibi olarak terekisini tesbitle görevlendirilen Sahn müderrisi Mustafa Efendi'den dinlediğini kaydederek anlatıklarından muazzam bir servete sahip bulunduğu, birçok âlim ve devlet adamının ona müntesip olduğu anlaşılmaktadır. Atâî onun hakkında, "Bu mer-tebe zuhûrla bu güne ihtifâ muazzam bir kerâmettir, ahvâlini tecessüs ettim, salâh ü sedâddan gayri nesne zâhir olmadı" der.

Öte yandan Mehmed Nazmi Efendi'nin rivayetine göre İdris-i Muhtefî, "Hamza-viler'in ve İdrisiler'in cümlesinin kâfir olduğunu" söyleyen Abdülmecid Sivâsî'nin (Dürer-i Akâid, vr. 68^b) Sultan Ahmed Camii'nde cemaat huzurunda bedduası üzerine evinde ölüm bulunmuştur (Hediyyetü'l-ihvân, vr. 69^a). Ancak Abdülmecid Sivâsî'nin tarikatına mensup olan Nazmi Efendi'nin çağdaş kaynaklara muhalif olan bu rivayeti tarikat gayretiyle söy-

lediği açıktır. Nitekim Rûznâmçeci Süleyman Fâik Efendi, Hediyyetü'l-ihvân'ın bu rivayetle ilgili sayfasının (vr. 69^a) kenarına düştüğü notta bu rivayetin doğru olmadığını vurgulamıştır. Abdülmecid Sivâsî'nin "İdris-i İblîs" diye andığı İdris-i Muhtefî hakkındaki suçlamalarının esasen bir bilgiye değil dedikodulara dayandığı Nazmi Efendi'nin ifadelerinden anlaşılmaktadır. Ayrıca Sivâsî'nin İdris-i Muhtefî aleyhine vaazlarını sürdürdüğü için İdris-i Muhtefî'nin mensuplarından vezir Kayserili Halil Paşa tarafından Bursa'ya sürgün edildiği bilinmektedir. Evliyâ Çelebi'nin İdris-i Muhtefî'nin Eyüp'te bir tekke inşa ettirdiğini, IV. Murad'ın burayı yıktırarak mesire yeri yaptığını (Seyahatnâme, I, 399) ve İdris'in "şeriatı taş kopardı" diye boğularak şehid edildiğini söylemesi de (a.g.e., I, 425) doğru değildir.

Abdülbaki Gölpınarlı, Hamza Bâlî'nin Demirhan adlı oğlundan İbrâhim adlı bir torunun olduğunu, onun Muhrikatü'l-kulûb adlı bir eserinin bulunduğunu Kâtib Çelebi'den naklen kaydetmiş, ancak bu konu üzerinde fazla durmamıştır. Daha sonra Muhammed Tayyib Okıç, Muhibbî-

İdris-i Muhtefî'nin Şahtîye'sine Ali Şerhi Efendi tarafından yazılan şerhin yer aldığı yazmanın ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Nâfiz Paşa, nr. 419)

nin (ö. 1111/1699) *Hulâsatü'l-eser*'ini (I, 16-17) kaynak göstererek Hamza Bâlî'nin İbrâhîm adlı bir torunu olduğuna dikkat çekmiştir. Muhibbî'nin verdiği bilgileri değerlendiren Ahmet Yaşar Ocak ise adı geçen İbrâhîm'in İdrîs-i Muhtefî ile aynı şahıs olduğunu, yani İdrîs-i Muhtefî'nin Hamza Bâlî'nin torunu olduğunu ileri sürmüştür. Eserini İdrîs-i Muhtefî'nin ölümünden yetmiş beş yıl sonra kaleme alan Suriyeli müellif Muhibbî, konuyla ilgili bilgileri Mısırlı müellif Münâvî'nin (ö. 1022/1613) *el-Kevâkibü'd-dürriye* (telifi: 1011/1602) adlı eserinden derlediğini söyler. Bu eserde İbrâhîm'in aslen Bosnalı âbid ve zâhid bir kişi olduğu, orada doğup büyüdüğü, velî ve sâlih kişilerle görüşmek için çeşitli şehirleri dolaştığı, her şehirde başka bir isimle (Anadolu'da Ali, Mekke'de Hasan, Medine'de Muhammed, Mısır'da İbrâhîm) tanındığı söylenmekte, tarikatının adı Bayramiyye-Geylâniyye olarak verilmekte ve silsilesi Muhammed er-Rûmî, Seyyid Ca'fer, Emîr Sikkînî vâsıtasıyla Hacı Bayrâm-ı Velî'ye ulaştırılmaktadır. Ardından Hicaz'da bir süre ikamet ettikten sonra Kahire'ye yerleştiği, Kal'atülcebeldeki dükkânında ipek dokuduğu belirtilmekte, bazı garip halleri kaydedilmekte, *Muhrikatü'l-kulûb* gibi çeşitli risâleler kaleme aldığı bildirilmektedir. Muhibbî, bu bilgilere sadece İbrâhîm'in 1026 (1617) yılında vefat ettiğini eklemiştir. Yanlışlığı apaçık olan bu mâlumata dayanarak İdrîs-i Muhtefî'nin Hamza Bâlî'nin torunu olduğunu söylemek oldukça iddialı bir yaklaşımdır. İdrîs-i Muhtefî'nin çağdaşı Atâî'de ve *Semerâtü'l-fuâd*, *Sergüzeşt* gibi Melâmî kaynaklarında ve tarikat geleneğinde de böyle bir bilgi bulunmamaktadır.

Önceki dönemlerde taşrada faaliyet gösteren Hamzaviyye, İdrîs-i Muhtefî ile İstanbul'da, fütüvvet ehli esnaf arasında yayılmaya başlamıştır. Bu devirde Fatih Kırkçeşme'de Peştamalcılar Hanı'ndaki dokumacı esnafının Hamzavî olduğu, Sarı Abdullah Efendi'nin Hamzaviyye'ye burada intisap ettiği bilinmektedir (La'lîzâde Abdülbâki, s. 43). İdrîs-i Muhtefî'nin ayrıca âlimler, şairler ve devlet adamlarından da birçok müridi vardı. Şeyhülislâm Ebûl-meyâmîn Mustafa Efendi, Sadrazam Kayserili Halil Paşa, Reisülküdtâb Sarı Abdullâh Efendi, Şair Tıfî Ahmed Çelebi bunlar arasında sayılabilir. Sütçü Beşir Ağa, Hacı Kabâyî Efendi, Lâmekânî Hüseyin Efendi, Olanlar Şeyhi İbrâhîm Efendi, Bezci-zâde Mehmed Muhyiddin gibi Melâmîlik tarihinin önemli isimleri onun müridleri arasında yer almaktadır.

İdrîs-i Muhtefî'den günümüze, mensuplarından olduğu anlaşılan Hakiki Bey'in *İrşâdnâme*'sinde yer alan "devr"e dair bir sayfalık metinle (vr. 43^a; ayrıca bk. Sarı Abdullah Efendi, s. 16-17; La'lîzâde Abdülbâki, s. 71-72; *Tomar-Melâmîlik*, s. 56) Olanlar Şeyhi İbrâhîm Efendi'nin naklettiği bir sözü (Sun'ullah Gaybî, vr. 29^a), hece vezniyle yazılmış on beş kıtadan meydana gelen şathiyesi ve iki gazeli ulaşmıştır. Şathiye, Ali Şermî Efendi (Süleymaniye Ktp., Nâfiz Paşa, nr. 419) ve Ahmed Remzi Dede (Akyürek) tarafından şerhedilmiştir (metni için bk. Hüseyin Vassâf, II, 309 vd.).

BİBLİYOGRAFYA :

Münâvî, *el-Kevâkib* (nşr. Abdülhamîd Sâlih Hamdân), Kahire, ts. (el-Mektebetü'l-Ezheriyye), IV, 163-164; Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, s. 603-604; Hakiki Bey, *İrşâdnâme*, Süleymaniye Ktp., Mihrişah Sultan, nr. 203, vr. 46^a; Abdülmecid Sivâsî, *Dürer-i Akâid*, Süleymaniye Ktp., Mihrişah Sultan, nr. 300, vr. 68^a; Olanlar Şeyhi İbrâhîm Efendi, *Divan*, İÜ Ktp., TY, nr. 333, s. 47; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, II, 373-374; a.mlf., *Keşfü'z-zunûn*, II, 1613; Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-fuâd*, İstanbul 1288, s. 16-17, 258-263; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 399, 425; Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, I, 16-17; Mehmed Nazmi Efendi, *He-diyyetü'l-ihvân*, İÜ Ktp., TY, nr. 1604, vr. 69^a; Sun'ullah Gaybî, *Sohbetnâme*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 3137, vr. 29^a; La'lîzâde Abdülbâki, *Sergüzeşt*, İstanbul, ts., s. 41-49, 71-72; Müstakimzâde, *Risâle-i Melâmiyye-i Şüttâriyye*, İÜ Ktp., İbnülemin, nr. 3357, vr. 43^a-55^a; Mehmed Tefvik, *Mecmûa-i Terâcîm*, İÜ Ktp., TY, nr. 92, vr. 25^a-26^a; *Osmanlı Müellifleri*, I, 23; *Tomar-Melâmîlik*, s. 56-59; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, II, 309-315; Abdülbâki [Gölpınarlı], *Melâmîlik ve Melâmîler*, İstanbul 1931, s. 123-128; Tayyib Okçu, "Quelques documents inédits concernant les hamzavites", *Proceedings of the Twenty Second Congress of Orientalists* (haz. Zeki Velidi Toğan), Leiden 1957, II, 286-297; Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler (15-17. yüzyıllar)*, İstanbul 1998, s. 310-313; Cengiz Gündoğdu, "XVII. Yüzyıl Osmanlısında İki Farklı Süfi Tipi", *İlam Araştırma Dergisi*, II/2, İstanbul 1997, s. 21-39.

NİHAT AZAMAT

İDRİSİ, Abdurrahman b. Muhammed

(عبد الرحمن بن محمد الإدريسي)

Ebû Sa'd Abdurrahmân b. Muhammed
b. Muhammed el-İdrîsî el-Esterâbâdî
(ö. 405/1015)

Hadis hâfızı, tarihçi.

325'ten (937) sonra muhtemelen Semerkant'ta doğdu. Büyük dedesi İdrîs b. Hasan'a nisbetle İdrîsî diye tanındı. Esterâbâdî olan babası, Ebû Nuaym Muhammed b. Hasan b. Hammûye, Ebû Abdurrahman Abdullah b. es-Sırrî, Ebû Ali Mu-

hammed b. Ahmed es-Savvâf ve Ebû Bekir eş-Şâfiî gibi âlimlere talebelik eden bir muhaddisti (Sehmî, s. 450). Esterâbâd'da Ebû Nuaym Muhammed b. Hasan b. Hammûye gibi muhaddislerden faydalanan İdrîsî hadis tahsil için Horasan ve Irak bölgelerini dolaştı. Nîşâbur'da Ebû'l-Abbas Esam, Cürcân'da İbn Adî ile İsmâîlî, Bağdat'ta Dârekutnî'den çok sayıda hadis yazdı. Hicaz'a gittiğinde bu bölgenin âlimlerinden hadis rivayet etti. Döneminde Semerkant'ın en meşhur hadis hâfızı olan ve Bağdat'ta hadis rivayet eden İdrîsî'den Ebû Ali eş-Şâfiî, Mâlinî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali el-Habbâzî, Ebû Mes'ûd Ahmed b. Muhammed el-Becelî, Ebû'l-Kâsım Ali b. Muhassin et-Tenûhî gibi âlimler rivayette bulundu. Hatîb el-Bağdâdî ve İbn Kesîr onun sika bir hadis hâfızı olduğunu belirtmektedir. Şehir tarihleri geleneğinin bir takipçisi olan İdrîsî, bu konudaki çalışmaları yanında hadisleri konularına göre bir araya getiren eserler de yazmıştır. İdrîsî'nin adı, künyesi ve vefat tarihi hakkında kaynaklarda bazı yanlışlıklar bulunmaktadır. İbnü'l-Esir, onu 405 (1015) yılında vefat edenler arasında zikrederken adını yanlış olarak Ebû Saîd Abdullah b. Muhammed el-Esterâbî diye kaydetmiş, Zirikî ile Kehhâle de verdikleri bilgiler aynı olmakla birlikte onu iki ayrı kişi olarak göstermiştir (bk. bibl.). 30 Zilhicce 405'te (21 Haziran 1015) Semerkant'ta vefat eden İdrîsî Çâkerdîze Kabristanı'na defnedildi.

Eserleri. 1. *Târîhu Semerkand* (el-Ke-mâl fî ma'rifeti'r-ricâl bi-Semerkand). Semerkant'ta yetişen şahsiyetlerin, özellikle Semerkantlı muhaddislerin ele alındığı bir eserdir. İdrîsî'nin bu çalışmasını Dârekutnî'ye sunduğu ve onun takdirini kazandığı belirtilmektedir. Semerkant tarihini yazan Müstağfirî ile *el-Kand fî zikri 'ulemâ'i Semerkand* adlı eserinde Necmeddin en-Neseffî'nin bu çalışmadan çokça faydalandığı anlaşılmaktadır. Hatîb el-Bağdâdî'nin *Târîhu Bağdâd*'da seksen yerde nakilde bulunduğu (Necmeddin en-Neseffî, s. 13), Sem'ânî (Sehâvî, s. 247), Yâkût (*Mu'cemü'l-büldân*, I, 289; II, 415) ve İbn Hacer el-Askalânî (*Tehzîbü't-Tehzîb*, II, 68, 136) gibi âlimlerin ictibaslar yaptığı eserin günümüze ulaşmış olmadığı bilinmemektedir. 2. *Târîhu Esterâbâd*. Esterâbâd'da yetişen âlimlere ve tanınmış şahsiyetlere dair bu çalışma sahasında ilk kaynak olup (Necmeddin en-Neseffî, s. 12) İbn Hacer el-Askalânî ondan faydalanmış (*Tehzîbü't-Tehzîb*, XII, 411), Sehmî de (ö. 427/1036) esere bir tekmile yazmıştır (İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, I, 346).